

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГІДНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

THE PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PERSONAL DIGNITY PHENOMENON, FROM ANTIQUITY TO THE RENAISSANCE

У статті науковий пошук автор зосередив на аналізі та визначенні теоретичних засад, які є фундаментальними для об'ємної роботи, із власною гідністю, а саме щодо проектування морально-етичних цінностей особистості.

Дослідження ґрунтується на результатах таких методів: теоретико-аналітичного, структурно-системного, історико-порівняльного, що забезпечує можливість відслідкувати особливості розуміння власної гідності особистості в різні історичні періоди, у різних соціокультурних середовищах, та методі синтезу, узагальнення наукової психологічної та допсихологічної, а саме філософської літератури.

Теоретично обґрунтовано взаємозв'язок самосвідомості із власною гідністю. Простежено філософсько-історичні, психологічні та культурологічні аспекти формування власної гідності від Античності до Відродження. Зазначено, що віра в людину, її потенціал, самостійність, можливість, самореалізацію, свободу волі сприяє позитивному самостваленню, визнанню власних чеснот та гідній поведінці, що є важливими критеріями почуття власної гідності. У період трансформації соціальних та особистісних цінностей розвиток і підкріплення зазначених вище внутрішньо-особистісних та зовнішньосоціальних детермінант потребують актуалізації та переоцінки, оскільки виступають значущими складниками процесу формування власної гідності особистості.

Власна гідність розглядається як особистісне інтегральне утворення, яке є важливим регулятором морально-етичних аспектів людської поведінки. Зазначено, що вона впливає на рівень самосвідомості особистості, а це має суттєве значення для розвитку особистісної культури, збільшення кількості ознак самоповаги.

Звернено увагу, що зовнішньосоціальні чинники, які ґрунтуються на антропоцентричній платформі, сприяють зростанню власної гідності. З іншого боку, соціокультурне середовище, яке транслює велику кількість деструктивних посилів на рахунок людської природи та її можливостей, призводить до формування низького рівня почуття власної гідності.

Аналіз теоретичних джерел дає змогу стверджувати, що культурно-історичний поступ, морально-етичні цінності, які притаманні тій чи іншій епосі, здійснюють вплив на внутрішньоособистісні та зовнішньосоціальні детермінанти розвитку такого складного інтегрального утворення, як почуття власної гідності.

Ключові слова: власна гідність, внутрішньоособистісні та зовнішньосоціальні детермінанти, самоповага, самоствалення.

In the article, the author has focused scientific search on the analysis and definition of the theoretical foundations that are fundamental for the extensive work on personal dignity, namely the design of moral and ethical values of the individual.

The study is based on the following methods findings: theoretical-analytical, structural-systemic, historical-comparative, which provides an opportunity to track the peculiarities an individual's dignity perception in different historical periods, in different sociocultural environments, and the method of synthesis, generalization of scientific psychological and psychological, namely philosophical, literature.

The interrelation of self-awareness and personal dignity has been theoretically substantiated. Philosophical-historical, psychological, cultural and logical aspects of the formation of one's personal dignity from Antiquity to the Renaissance have been traced. It is noted that faith in humanity, human's potential, independence, capabilities, self-fulfilment, free will promotes positive self-attitude, recognition of one's virtues and dignified behaviour, which are important criteria for personal dignity. In the period of transformation of social and personal values, the development and reinforcement of the above intrapersonal and extraneous determinants need to be updated and re-evaluated, as they are important components of the process of one's own personal dignity construction.

Personal dignity is regarded as an integral personal construction, that is an important regulator of the moral and ethical aspects of human behaviour, having an impact on the self-awareness level of a person, which is essential for the development of a personal culture and an increase in the number of self-respect features. It is noted that external social factors which are based on an anthropocentric platform contribute to the growth of personal dignity. On the other hand, the socio-cultural environment, which communicates a lot of destructive messages at the expense of human nature and its capabilities, results in the formation of a low level of personal dignity.

The analysis of theoretical sources makes it possible to claim that cultural and historical progress, moral and ethical values that are inherent in a particular era affect the intrapersonal and extraneous determinants of the development of such a complex integral construction as personal dignity.

Key words: personal dignity, intrapersonal and extraneous determinants, self-respect, self-attitude.

УДК 159.923:17.026.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.15.30>

Папітченко Л.В.

аспірантка факультету психології
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми. Проблема особистої гідності є доволі актуальною сьогодні в Україні, особливо гостро вона постала після подій 2013–2014 років, коли тривалі протестні акції громадян були названі Революцією гідності. Громадянське суспільство й досі осмислює та відстоює впровадження морально-етичних цінностей Революції гідності.

У сьогоднішній, коли словоблуддя, ниці вчинки, на жаль, присутні у повсякденні, невігластво заповнює соціум та заохочується більшістю, у певній частині суспільства загострюється власна гідність – від конкретної особистості до спільноти у цілому, оскільки активна частина соціуму потребує наявності морального регулятора людської поведінки, яка закладена безпосередньо в самій людині, і цей регулятор – високий рівень сформованого почуття власної гідності.

Запит суспільства на впровадження провідної ролі гідності як морально-ціннісного орієнтира особистості є вагомим чинником для дослідження цього складного інтегрального утворення. Як відомо, без минулого немає майбутнього, тому ми вирішили дослідити формування власної гідності особистості від Античності до епохи Відродження.

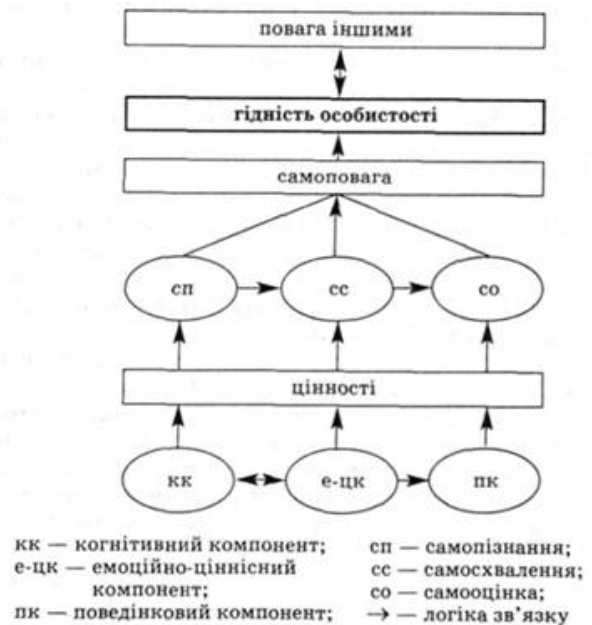
Як історичний поступ, державна політика, культурна парадигма впливають на формування людської гідності? Які морально-етичні цінності були притаманні суспільствам епохи Античності і до епохи Відродження та як вони позначилися на розумінні ідеї гідності? Відповіді на ці питання – це переосмислення тих світоглядних принципів, які визначали своєрідність людського співжиття на цих етапах історичного розвитку людини.

Виклад основного матеріалу. Почуття власної гідності – це доволі об'ємне та багатомірне поняття, у психологічній науці й досі існує неоднозначність щодо його розуміння і тлумачення.

Т. Коротковських у своєму дослідженні зазначає, що в структурі особистісних якостей (позитивних та негативних) почуття власної гідності відноситься власне до моральних якостей. Це поняття моральної свідомості, морального ставлення до самого себе і ставлення з боку суспільства. Це особливий спосіб морального регулювання поведінки, система зі зворотним зв'язком. Сучасне уявлення про важливіші функції психіки відповідає триєдності у вигляді послідовності «пізнання – оцінка – дія». Дослідниця звертає увагу, що центральне місце у цьому процесі займає оцінка, оскільки в ній розвиваються моральні, інтелектуальні, емоційні, морально-вольові, етичні якості особистості [10].

І. Бех розглядає гідність як усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності морально-духовних характеристик, що

викликають повагу оточення [2, с. 6]. У наведеній ученим структурній моделі виховання в особистості почуття гідності (рис. 1) ми простежуємо зв'язок між когнітивним, емоційно-ціннісним та поведінковим компонентами. Їхній зв'язок із цінностями й потім із самопізнанням, самосхваленням, самооцінкою, які, своєю чергою, мають зв'язок із самоповагою й далі вона – із гідністю особистості. Остання, своєю чергою, здійснює зв'язок із повагою іншими, водночас повага іншими має зв'язок і з гідністю особистості, тобто відбувається двосторонній зв'язок.

Рис. 1. Структурна модель виховання в особистості почуття гідності

Згідно із запропонованим ученим поняттям почуття гідності, його змістовною основою виступає сукупність моральних характеристик особистості, які повинні піднятися до рангу відповідних цінностей як безумовних смислоутверджувальних імпульсів морально-духовної активності особистості. Розглядаючи процесуальний механізм їх формування, І. Бех зазначає, що він полягає в оволодінні особистістю когнітивним компонентом, який має набути суб'єктивної значущості на основі впливу емоційно-ціннісного компонента. Саме у своїй єдності ці компоненти утримують знання (поняття) про певну етичну норму та її бажаність для особистості і в такій цілісності виступають початковим мотивом до відповідного вчинку (реалізації поведінкового компонента). Із практичним вправлінням цей мотив і трансформується у конкретну морально-духовну цінність [2, с. 7–8].

Особлива внутрішня діяльність розгортається саме довкола цінностей як безпосередньої основи майбутнього почуття гідності,

й вектор цієї діяльності задається фактом ставлення особистості до себе. Зазначена вище внутрішня діяльність проходить такі етапи:

Мета етапу самопізнання полягає у необхідності концептуального пізнання власних цінностей особистості, що увійшли в її внутрішній досвід та виступили мотиваційними орієнтирами її духовно-практичної діяльності. І. Бех зазначає, що провідним психологічним механізмом для досягнення даної мети виступає так звана об'єктна рефлексія – мислення, що виокремлює певну цінність із низки інших і перетворює її на безпосередній предмет осмислення.

Наступний етап самосхвалення передбачає схвалення даної моральної цінності як такої, що має смислові переваги порівняно з іншими цінностями, які входять до морально-духовної системи особистості. Відповідно, має забезпечуватися зв'язок наступності між першим і другим етапами (як і подальшими), оскільки, наприклад, без пізнання цінності особистості неможливо здійснити й операцію її схвалення.

Третій етап – це самооцінювання особистості. На цьому етапі розгортається самооцінювання особистості, змістовним підґрунтям якого виступає моральна цінність, що усвідомлювалася особистістю на попередніх етапах. І. Бех зазначає, що самооцінка як результат такого процесу самооцінювання має свою специфіку, викликану безпосередньо матеріалом, який підлягає оцінюванню, тобто морально-духовною цінністю. Дослідник звертає увагу, що на відміну від звичайної самооцінки, яка має забезпечити об'єктивність вимірювання особистістю власних можливостей і якостей, морально-духовна самооцінка зумовлює, крім цього, позитивне емоційне ставлення особистості до себе [2].

Значущим є те, що з позиції перспективи подальшого саморозвитку особистості дане емоційне самоставлення видається надзвичайно важливим. Це емоційне утворення І. Бех кваліфікує самоповагою, на його думку, це означає, що особистість не ганьбить, принижує чи картає себе, а шанує у повному розумінні цього терміна. Науковець наголошує, що саме ця шаноба, леліяння, пещення себе трансформуються у самоповагу, яка конституює (дає життя) почуттю гідності особистості за необхідності заслуженої поваги з боку інших людей [2].

Отже, І. Бех виводить формулу гідності особистості, згідно з якою вона постає як єдність самоповаги особистості та поваги її оточенням [2].

У своєму дослідженні Л. Кулакова доходить висновку, що почуття власної гідності – це складне інтегральне утворення, представлене єдністю суб'єктивної реальності, засноване на взаємодії внутрішньособистісних і зовнішньо-

соціальних детермінант розвитку. Це осмислення та переживання своєї моральної цінності й суспільної значимості. Зовнішні та внутрішні чинники стимулюють прояв структурних одиниць почуття власної гідності, визначають спрямованість особистості. На думку вченої, критеріями прояву почуття власної гідності є визнання власних чеснот, позитивне самоставлення та гідна поведінка. Серед виокремлених чинників визначено провідні, котрі сприяють розвитку почуття власної гідності особистості, зокрема розвиток позитивної «Я-концепції», безумовного самоприйняття та об'єктивної самооцінки [13].

Самооцінка пов'язана із центральною потребою людини – потребою у самоствердженні, з прагненням знайти своє місце в житті. Вона включає усвідомлення своїх практичних умінь та навичок, деяких якостей особистості та окремих власних переживань. Це прагнення заслужити позитивне ставлення оточуючих, позитивну оцінку вчинків та діяльності, це прагнення до схвалення, поваги, визнання з боку оточуючих [10].

У своєму дослідженні В. Горбатих зазначає: якщо розглядати самооцінку особистості як складник Я-концепції, що пов'язана зі ставленням до себе або з окремими її якостями, тоді низька самооцінка призводить до відчуття власної слабкості, безпорадності, безпомічності, презирства до себе, незадоволеності самим собою, а висока – породжує почуття власної гідності, гордості, самоповагу, любов до себе, самоприйняття [7, с. 29].

Для розвитку більш високого рівня почуття власної гідності особистості необхідно застосувати відповідні засоби щодо поглиблення розуміння особистістю власної індивідуальності та здатності до моральної саморегуляції [13, с. 336].

У Філософському енциклопедичному словнику гідність розглядається як одна з основних позитивних ознак людини як особистості; міра ствердження в людині особистісного начала. Психологічно постає як належний рівень самооцінки і дійовий механізм самоконтролю, що спирається на чітке розрізнення особою припустимого і неприпустимого для неї. Як етична категорія гідність позначає загальнообов'язкове визнання самоцінності людини, її здатності і доконечної потреби бути моральним суб'єктом [26, с. 199].

У Сучасному словнику з етики гідність визначається як: особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні нею своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, в якому визнається її безумовна цінність [25, с. 94].

Визначення поняття «гідність» як наукової категорії розглядається в різних енциклопе-

діях та словниках як етичного, так і філософського спрямування. Наведені визначення мають спільну частину: сутність гідності визначається як особливе моральне відношення людини до самої себе та відношення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості [28].

На думку сьогочасного доктора філософських наук П. Кравченка, гідність – один із найбільш складних й особистісних елементів свідомості і разом із тим емоційної сфери людини. Це водночас і своєрідний саморегулятор її поведінки, і емоційне переживання своїх учинків, дій, і почуття морального задоволення чи незадоволення [12].

Поняття власної гідності розглядають із різних позицій. Здійснивши теоретичне дослідження наукових праць з педагогіки, філософії та психології, Л. Кулакова дійшла висновку, що почуття власної гідності виступає як вид самоставлення (І. Бех, П. Кравченко) [2; 12]; феномен усвідомлення власної самоцінності (В. Рибалка) [23]; складник самосвідомості (В. Столін) [24]. Також вона зазначала, що гідність постає як поєднання самосвідомості особистості (І. Булах, Ф. Кадол) [6; 9]; складне інтегративне особистісне утворення (Т. Коротковських) [10]. Дослідниця звертала увагу на те, що певні аспекти даного феномена знаходили своє відображення в дослідженнях самосвідомості (І. Чеснокова, В. Столін) [27; 24], самоповаги, самооцінки і «Я-Концепції» (В. Куніцина) [14; 13, с. 329].

Простежуючи, підходи вчених до почуття власної гідності, можемо зробити висновок, що воно має складний психологічний зміст.

Вище ми розглянули необхідні для даної статті базові визначення гідності.

Методологічне підґрунтя нашого дослідження створює передумови розглядати почуття власної гідності як складне інтегративне особистісне утворення. Ми вважаємо за доцільне здійснювати дослідження почуття власної гідності в межах соціокультурного підходу психологічної науки. Для нас є важливим той факт, що почуття власної гідності слід визначати через призму духовно-етичних, культурно-історичних традицій, а також основи, що дають змогу з'ясувати базові, нормативно зафіксовані умови функціонування структур, котрі пов'язані з процесами становлення самосвідомості, що у цілому дає можливість створення психологічних умов становлення та розвитку почуття власної гідності особистості [14, с. 12].

Методологія дослідження розкривається в процесі реалізації теоретико-аналітичного, структурно-системного, історико-порівняльного методів, що дає можливість прослідкувати особливості наукового обґрунтування феномену власної гідності в різні історичні

періоди, у різних соціокультурних середовищах, та методі синтезу, узагальнення наукової психологічної та допсихологічної, а саме філософської літератури.

Розглянемо, під яким кутом зору античні філософи тлумачили почуття власної гідності. Для початку дослідимо, якими були ідеї античної етики, оскільки залежно від розуміння суспільством на певному історичному проміжку свого розвитку, «природи людини та її сутнісних якостей» формуються «визначальні критерії почуття власної гідності» [28].

Перш за все ідеї античної етики – це культ розуму та свободи, природного, життєствердного, оптимістичного погляду на людину, вчення про її гідність, свободу, силу та могутність, право на повне цілісне життя й отримання насолоди від життя.

Теоретичне дослідження розуміння почуття власної гідності в античні часи ми розпочнемо з Платона, оскільки до Платона грецька література – це переважно поезія. Починаючи з Платона і після нього грецька література – це передовсім мудрість, наука, філософія [5, с. 175].

Платон словами Сократа твердить: гідною людиною є та, яка має гідну душу. Мерзенна ж людина має душу негідну [17, с. 376].

Найважливішим вибором людини Платон убаचाє в гідному способі життя, в якому душа стає справедливою: природні якості душі у поєднанні одна з одною і певними набутими позитивними якостями сприяють тому, що з усіх можливостей людина здатна, ураховуючи природу душі, обміркувавши, зробити вибір: негідним вона буде вважати спосіб життя, який веде до того, що душа стає несправедливою, а найкращим – коли вона стає справедливою; усе інше вона залишить осторонь. Філософ наголошує, що саме це є найважливішим вибором людини, як упродовж її життя, так і після смерті [19, с. 618].

Питання багатства та бідності, справедливості та поваги, схвалення суспільством лицемірства та готовність обманюватися, на жаль, були актуальні й в античні часи, про що свідчать слова Платона: люди легко схиляються до того, щоб і в суспільному житті, і в приватно-побутовому вважати щасливими і поважати саме негідників, коли вони багаті, впливові і мають ні за що та зневажають тих, хто хоча й кращий як особистість, але бідний [19, с. 364].

Платон піднімає актуальні й для нашого суспільства запити: яка користь бути справедливим, якщо оточуючі цього не розуміють, а віддають шану вовку в овечій шкурі? Античний мислитель ставить питання: чи правдою зійти мені на вищу фортецю, чи обманом та брехнею і під їх захистом провести життя? Платон підмічає, що коли я справедливий, а мене таким не вважають, користі від цього для мене, як запевняють, немає жодної, лишень труднощі

та явні збитки. Розмірковуючи далі, філософ зазначає, що для людини несправедливої, що підступно здобула собі славу справедливої, життя, як стверджують, чудесне. Відповідно, оскільки видимість переважає навіть істину й є головною умовою благополуччя, мені саме на це і варто звернути усю свою увагу: для видимості мені треба окреслити навколо себе живописне зображення добродетельності... [19, с. 365].

Проте Платон вважає, що в будь-якому разі, незважаючи навіть на сліпоту суспільства, варто зберігати власну гідність та залишатися відданим вищим морально-етичним цінностям, адже душа не забирає із собою в Аїд нічого, крім виховання й способу життя, і вони вже спричиняють померлому або неоціненну користь, або невиправну шкоду від самого початку шляху у потойбічний світ [20, с. 107].

Ці погляди Платона є доволі близькими до сучасних підходів у психології, а саме І. Бех зауважує: якщо конкретні ситуативні умови можуть загальмувати в особистості практичну реалізацію морально-духовної якості, то морально-духовна цінність опирається їм і діє відповідно до позитивної внутрішньої налаштованості, тобто на основі актуалізації процесу самодетермінації морального діяння [2].

Розглянемо, як розумів гідність античний мислитель, якому належить перший систематизований виклад психології. В етиці Аристотеля гідність є своєрідною прикрасою добродетельності, оскільки надає їй величності й не існує без неї. Філософ вважає, що неможливо бути істинно гідним, не досягнувши моральної досконалості [1, с. 131].

Аристотель стверджує: добродетельність є основою для визначення шляхетної мети, а розсудливість – правильним способом її досягнення [1, с. 187]. Як і декілька тисяч років тому, цей підхід й досі зберігає свою актуальність. Сьогодні в Україні створюються громадські ради добродетельності для поліпшення прозорості й ефективності в роботі важливих державних інституцій. Сучасне українське активне громадянське суспільство генерує запит на впровадження в соціокультурний простір високих морально-етичних цінностей.

Філософ вважає: три речі ми вибираємо і трьох намагаємося уникати – це прекрасне, корисне і те, що дає насолоду, та протилежні цьому – ганебне, шкідливе й те, що несе страждання [1, с. 82]. На думку Аристотеля, яка сутність людини, такі її слова й учинки, так вона і живе [1, с. 140].

Соціокультурний простір має великий вплив на формування почуття власної гідності. Незважаючи на те що ми живемо в країні, де Церква відділена від держави, все одно вплив християнства є доволі значним на наше самоприйняття та самоставлення. Розглянемо, які

погляди на гідність сповідувала ранньосередньовічна християнська філософія, а саме один із найвидатніших представників патристики Аврелій Августин.

На думку «отця Церкви», людина є найвеличнішим дивом [3, с. 425]. Та на відміну від позиції Аристотеля, який вважає, що «добродетельність є основою для визначення шляхетної мети, а розсудливість – правильним способом її досягнення», Августин сповідує позицію людської нездатності самостійно досягати шляхетної мети й узалежнює людину від Бога: людей від Бога відділяють гріхи, очищення від яких у теперішньому житті відбувається не завдяки нашій добродетельності, а за божественним милосердям, завдяки божественній ласці, а не за нашою владою. Та й сама добродетельність, яка б вона не була, хоча й називається нашою, дається нам божественною благодаттю [3, с. 425].

Гуманістичний рух, який зародився в XIV ст. в Італії, заклав базу для широкого розповсюдження нової, світської, освіченості в Європі, подарував західноєвропейській цивілізації новий погляд на світ, нові цінності. По суті, гуманізм – це ідеологія всього Відродження. Виникнувши в недрах середньовікової культури, всередині схоластичної системи освіти, воно з часом перетворилося фактично на її протилежність, хоча і не пориваючи з християнською релігією [21, с. 312].

В епоху Відродження поступово згасає характерне для Середньовіччя переконання у зіпсованості людської природи. Ренесансні мислителі долають уявлення про людину як про слабку, гріховну, обмежену і залежну істоту [16, с. 61]. Натомість повертається та розвивається Протагорівська ідея Людини як міри всіх речей, як здібної та розвинутої особистості, як самостійної людини з великим творчим потенціалом.

Характерна риса класичного гуманізму – віра в людину, її розум і здібності. Філософи культури Відродження створюють своєрідний культ Людини, її розуму, духу і тіла [16, с. 61]. Яскравим прикладом цього є позиція Франческо Петрарки: істинно шляхетна людина не народжується з великою душею, а сама себе робить своїми неперевершеними справами [15, с. 87].

Провідними темами у творчості видатних діячів Відродження стають самосвідомість і незалежна суспільна позиція, гордість і самоповага, усвідомлення власної сили і здібностей [16, с. 61].

У цей період людська особистість набуває небаченої раніше цінності. Видатні представники Ренесансу поглиблюють античне розуміння гуманізму, вони представляють його як вираз «цілісності людського духу», свідчення «повноти та неподільності» людської природи [16].

В епоху Відродження з'являється трактат італійського гуманіста Джаноцо Манетті «Про гідність та велич людини». Про силу людини в її розумі філософ писав: наскільки великою та сонцесайною є її сила, свідчать численні величчідіяннялюдини, їїзнаряддя, дивовижним чином винайдені та застосовані [8; 22, с. 60].

Автором цілісної ренесансно-гуманістичної доктрини гідності людини був відомий італійський гуманіст другої половини XV ст. Джованні Піко делла Мірандола, який розвиває ідею гідності в контексті антропоцентризму та гуманізму. Він був першим, хто обґрунтував гідність людини у взаємозв'язку з її здатністю вибирати, яке місце чи рівень вона має зайняти у всесвіті [29].

Існує думка, що саме у цю епоху формується поняття особистості як такої («внутрішня людина»). Поряд із гуманістичним світоглядом у період Відродження розвивається своєрідна індивідуальна етика, основою і метою якої було благо особистості, її вдосконалення, оспівування її успіхів та радощів, пояснення життєвих негараздів і драм [16, с. 62].

Прослідковуючи особливості розуміння та тлумачення гідності від Античності до епохи Відродження, ми прослідковуємо, що «гідність є традиційною духовною цінністю, але її конкретне розуміння та призначення у контексті розвитку особистості історично зазнавало істотних змін» [2].

Позиції філософів стали підґрунтям у розумінні феномену власної гідності особистості сучасною психологічною наукою.

За Платоном гідність є важливою суспільною цінністю, хоча суспільство і не завжди здатне розпізнати гідну та негідну людину. Філософ уважає, що гідність ґрунтується на вихованні, пізнавальних здібностях людини та її моральному виборі. Як бачимо, погляди Платона є доволі актуальними й сьогодні. Ми можемо прослідкувати, що в багатьох аспектах міркування Платона знаходять своє відображення й у сучасних дослідженнях. Наприклад, Л. Кулакова зазначає, що вагоме значення у формуванні почуття власної гідності та моральності мають етичні цінності, моральні погляди, а також картина світу та можливість її змінювання, специфіка пізнання, мовленнєва культура... [13, с. 332].

Середньовічна філософія транслює у соціум учення про гріховність, несаможитність, нездатність людини, про необхідність їй бути смиренною та покірною. А це здійснює суттєвий вплив на особистість, адже важливу роль у зміні структури самостворення відіграє конкретна соціальна ситуація. Дослідники І.С. Кон, О.О. Бодальов, В.В. Столін та ін. вважали, що соціальний вплив здійснюється двоюко: конкретна соціальна ситуація задає ту ієрархію провідних діяльностей та моти-

вів, стосовно яких відбувається усвідомлення власного «Я»; усвідомлення власного «Я» відбувається за допомогою «алфавіту» емоційних переживань, які стимулює конкретна соціальна ситуація [11; 4; 24; 7, с. 33].

В епоху Відродження змінюються критерії оцінювання себе як особистості, гідної поваги. Зовнішньосоціальні детермінанти формування людської гідності мають яскраво виражену антропоцентричну платформу. У цей час змінюється самосвідомість особистості, а це свідчить про зростання рівня почуття гідності та набуття особистісної культури. Самосвідомість зростає завдяки виявленню нових ознак честі, внаслідок змінювання критеріїв оцінювання себе як особистості, гідної поваги. Розкриття зростання самосвідомості проявляється у збільшенні кількості ознак самоповаги, що відображаються у свідомості, у подоланні стереотипів «Образу-Я» та усвідомлення себе цілісно у контексті життєдіяльності [13, с. 331].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проаналізувавши етапи формування власної гідності людини від Античності до епохи Відродження, ми відслідкували траєкторію змін у процесі осмислення спільнотою феномену власної гідності.

Античні філософи, як і гуманісти Відродження, вважали гідність важливою суспільною цінністю. В античні часи не було єдиного підходу, чи гідність – це Божий дар, чи досягається людиною через її активну життєву позицію. Проте широкі погляди на можливість людини, наголос на моральних аспектах і спорідненості гідності з порядністю та справедливістю, відповідальністю й розсудливістю створювали такі морально-етичні цінності в суспільстві, які спонукали до формування важливих засадничих структурних одиниць почуття власної гідності, що сприяло, своєю чергою, створенню тієї Античної культури, якою ми багато в чому захоплюємося й нині. Відповідно, в процесі аналізу формування феномену власної гідності варто враховувати двохсторонній взаємозв'язок, точніше, вплив зовнішньосоціальних чинників на внутрішньо-особистісні, і навпаки.

У середньовічній філософії домінує бачення людини як слабкої, обмеженої, гріховної. У цей період одне з важливих переконань – переконання у зіпсованості людської природи. А чи може людина ставитися позитивно до себе, якщо вона гріховна від природи? Ми припускаємо, що соціокультурне середовище, яке транслювало велику кількість деструктивних посилів на рахунок людської природи та її можливостей, призводить до формування низького рівня почуття власної гідності, а це, своєю чергою, мало вагомий вплив на те, що Середньовіччя називають Темними віками.

Ми прослідкували, як віра в людину, її потенціал, самостійність, можливості, самореалізацію, свободу волі в період Ренесансу сприяє позитивному самоставленню, визнанню власних чеснот та гідній поведінці, а це є важливими критеріями почуття власної гідності.

Аналіз теоретичних джерел дає змогу стверджувати, що культурно-історичний поступ, морально-етичні цінності, які притаманні тій чи іншій епосі, слугують внутрішньоособистісними та зовнішньоосоціальними детермінантами розвитку такого складного інтегрального утворення, як почуття власної гідності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. 830 с.
2. Бех І.Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2008. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/20055001.pdf>.
3. Блаженный Августин. Творения : в 4-х т. Т. 3: О Граде Божию. Книги I–XIII. Санкт-Петербург : Алетейя ; Киев : УЦИММ-Пресс, 1998. 600 с.
4. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. Москва, 1982.
5. Боннар А. Греческая цивилизация : в 2-х т. Ростов-на-Дону : Феникс, 1994. Т. 2. 448 с.
6. Булах І.С., Алексєєва Ю.А. Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка : навчально-методичний посібник. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003.
7. Горбатих В.В. Індивідуальні особливості самоставлення старшого дошкільника в структурі життєвих орієнтацій : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 245 с.
8. Дойчик М.В. Ідея гідності: від Античності до Модерну : дис. ... докт. філософ. наук : 09.00.05. Дніпро, 2019. 530 с.
9. Кадол Ф.В. Воспитание чести и достоинства старшеклассников : пособие для педагогов. Минск : Университетское, 1998.
10. Коротковских Т.В. Формирование основы чувства собственного достоинства у старшего дошкольника в самопроцессах: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Казань, 2004.
11. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984.
12. Кравченко П.А. Гідність людини як ціннісний принцип її соціального буття. Полтава, 2002. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf>.
13. Кулакова Л.М. Почуття власної гідності як конструктор самосвідомості особистості. *Проблеми сучасної психології*. Київ, 2014. С. 326–336.
14. Куницяна В.Н. Сила Я и самоуважение. *Психология* : учебник / под ред. А.А. Крылова. Москва : Проспект, 1998. С. 283–286.
15. Мудрость тысячелетий / авт.-сост. В. Балязин. Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2012. 304 с.
16. Пазенок В. Гуманістичний принцип сучасної філософії освіти. *Філософія освіти*. 2005. С. 52–64.
17. Платон. Гиппий Меньший. Диалоги / пер. С. Шейнман-Топштейн. Москва : Мысль, 1986. С. 363–376.
18. Платон. Горгий. Собрание починений : в 3-х т. Т. 1. Москва : Мысль, 1968. С. 447–527.
19. Платон. Государство. Собрание починений : в 3-х т. Т. 3. Москва : Мысль, 1971. С. 327–629.
20. Платон. Федон. Собрание починений : в 4-х т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. С. 57–118.
21. Поръяз А. Мировая культура: Возрождение. Эпоха Великих географических открытий. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 559 с.
22. Ревякина Н.В. Итальянское Возрождение. Гуманизм второй половины XIV – первой половины XV в. Новосибирск : НГУ, 1975. 173 с.
23. Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти : науково-методичний посібник. Київ – Вінниця : Планер, 2010.
24. Столин В.В. Самосознание личности. Москва : МГУ, 1983.
25. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
26. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 751 с.
27. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. Москва : Наука, 1977.
28. Чиренко Н.В. Почуття власної гідності: критерії та показники. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. URL : http://lib.iitta.gov.ua/4817/1/%D0%A7%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_2008.pdf.
29. Lebech M. What is Human Dignity? *Maynooth Philosophical Papers* / ed. by M. Lebech. Maynooth, 2004. P. 59–69.